

ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЯХ АРАБСЬКИХ АБСОЛЮТНИХ МОНАРХІЙ

Зінченко О.В.,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри прав людини та юридичної методології,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
ORCID: 0000-0001-6083-8727*

Зінченко О.В. Права людини в конституціях арабських абсолютних монархій.

В статті на основі порівняльного аналізу конституцій Катару, Оману, Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів досліджується проблема закріплення прав людини в абсолютних арабських монархіях на конституційному рівні та її співвідношення з принципами мусульманського права. В сучасному арабському світі питання прав людини регулюється достатньо специфічно. З одного боку, арабські країни все більше охоплює загальносвітова тенденція закріплення та дотримання принципу пріоритету прав людини. З іншого боку, в переважній більшості арабських країн офіційно діє мусульманське право в якості або складової, або основи національної правової системи, що впливає на значні відмінності в тлумаченні принципу пріоритету прав людини в світських правових системах. Однією з особливостей релігійних правових систем є невизнання принципу формальної рівності прав людини.

Зроблено висновок, що в усіх чотирьох країнах основою національних правових систем є мусульманське право, що закріплено на конституційному рівні і означає, що всі права і свободи людини тлумачаться з урахування підходів і принципів мусульманського права, в тому числі і неабсолютної рівності. В усіх чотирьох конституціях має місце спеціальний розділ, присвячений правам, свободам та обов'язкам людини та громадянина. В Конституціях Катару і Оману наявні окремі розділи Конституції, які присвячені різним принципам суспільного життя, в яких також мова йде про права людини, що не є характерним для Конституції Об'єднаних Арабських Еміратів. Конституція Саудівської Аравії містить розділ, присвячений тільки економічним принципам держави. Доведено, що в усіх досліджуваних арабських абсолютних монархіях наявні видимі суміщення абсолютизму з конституціоналізмом; юридичне закріплення конституціями принципів абсолютистської форми правління; проголошення конституціями прав людини без механізму їхньої практичної реалізації. Втілення в життя проголошених конституціями арабських абсолютних монархій демократичних принципів та прав і свобод громадян не має реальних підстав. Згадані норми не передбачають матеріальних і юридичних гарантій, які б забезпечували усім громадянам можливість здійснення цих прав і свобод, і не складають реального підґрунтя для захисту прав особи, не дивлячись на закріплені перелік прав і свобод людини та громадянина.

Ключові слова: права людини, свободи людини, арабські абсолютні монархії, конституції, мусульманське право.

Zinchenko O.V. Human rights in the constitutions of Arab absolute monarchies.

Based on a comparative analysis of the constitutions of Qatar, Oman, Saudi Arabia and the United Arab Emirates, the article examines the problem of enshrining human rights in absolute Arab monarchies at the constitutional level and its relationship with the principles of Muslim law. In the modern Arab world, the issue of human rights is regulated quite specifically. On the one hand, Arab countries are increasingly covered by the global trend of establishing and observing the principle of priority of human rights. On the other hand, in the vast majority of Arab countries, Muslim law officially operates as either a component or the basis of the national legal system, which affects significant differences in the interpretation of the principle of priority of human rights in secular legal systems. One of the features of religious legal systems is the non-recognition of the principle of formal equality of human rights.

It was concluded that in all four countries, the basis of the national legal system is Muslim law, which is enshrined at the constitutional level and means that all human rights and freedoms are interpreted taking into account the approaches and principles of Muslim law, including non-absolute equality. All four constitutions have a special section devoted to the rights, freedoms and duties of a person and a citizen. In the Constitutions of Qatar and Oman, there are separate sections of the Constitution, which are devoted to various principles of public life, which also deal with human rights, which is not characteristic of the Constitution of the United Arab Emirates. The constitution of Saudi Arabia contains a

section devoted only to the economic principles of the state. It is proved that in all studied Arab absolute monarchies there is an appearance of combining absolutism with constitutionalism; legal consolidation of the principles of the absolutist form of government by constitutions; proclamation of human rights by constitutions without a mechanism for their practical implementation. The implementation of democratic principles and the rights and freedoms of citizens proclaimed by the Constitutions of Arab absolute monarchies has no real basis. The mentioned norms do not provide material and legal guarantees that would provide all citizens with the opportunity to exercise these rights and freedoms, and do not constitute a real basis for the protection of individual rights, despite the established list of rights and freedoms of a person and a citizen.

Key words: human rights, human freedoms, Arab absolute monarchies, constitutions, Muslim law.

Постановка проблеми. В сучасному арабському світі питання прав людини регулюється достатньо специфічно. З одного боку, арабські країни все більше охоплює загальносвітова тенденція закріплення та дотримання принципу пріоритету прав людини. З іншого боку, в переважній більшості арабських країн офіційно діє мусульманське право в якості або складової, або основи національної правової системи, що впливає на значні відмінності в тлумаченні принципу пріоритету прав людини в світських правових системах. Однією з особливостей релігійних правових систем є невизнання принципу формальної рівності прав людини. Але одночасно з цим в арабській спільноті прийняті і діють різні Декларації прав людини: Загальна ісламська декларація прав людини, Каїрська декларація о правах людини в ісламі, Арабська хартія прав людини і народу в арабському світі та інші. Крім того, права та свободи людини закріплені в цих державах на конституційному рівні.

Сьогодні серед арабських країн монархічну форму правління мають Катар, Оман, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Йорданія, Бахрейн, Кувейт, Марокко. Серед них Катар, Оман, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати є абсолютними монархіями, а Йорданія, Бахрейн, Кувейт, Марокко – обмеженими. Яким же чином та в якому обсязі закріплюються права людини в абсолютних арабських монархіях на конституційному рівні? З'ясування цього питання і є **метою** даного дослідження.

Стан опрацювання проблематики. До окремих проблем прав людини в арабських державах звертались Л. Гришко [1], Д. Лук'янов [2], А. Тагієв [3], М. Лубська [4], Ж. Ігошина [5], К. Меніювич [6], В. Сухонос [7], І. Процюк [8], О. Петришин [9], Ю. Коломієць [10], Х. Бехруз [11] та інші. В той же час, порівняльний аналіз конституційних прав людини в арабських абсолютних монархіях зазначеними науковцями не проводився.

Виклад основного матеріалу. В усіх арабських монархіях, в тому числі і абсолютних, прийняті і діють конституції. Арабські абсолютні монархії своїми певними ознаками відрізняються від типових для феодальної епохи абсолютних монархій. У цих державах існують октройовані (даровані) конституції, які, не обмежуючи влади монарха, унормовують функціонування різних зазвичай консультативних інститутів [12, с. 159]. Вітчизняні й зарубіжні правознавці абсолютні монархії називають рудиментарною формою правління [12, с. 159], архаїчною [7, с. 99; 10, с. 2] або схожими термінами, які тяжіють до поняття «раритет».

П. Бовсунівський підкреслював недоречність автоматичного застосування інструментарію, придатного для аналізу західноєвропейських політичних систем, у характеристиці форм правління країн Арабського Сходу [13, с. 80]. Він виходить з того, що більшість визначень політичної системи суспільства заснована на досвіді історичного та політичного розвитку західних держав із притаманною їм цілою низкою ціннісних та духовних орієнтирів. Арабські ж країни відрізняються за рівнем економічного розвитку, своєрідними історичними і культурно-релігійними традиціями, особливостями побудови соціуму, етноконфесійною строкатістю. Поряд з цим у країнах Арабського Сходу має місце інший набір обов'язкових для Заходу політичних систем. У державах же із наявністю подібних інститутів останні істотно відрізняються від західних аналогів за своїм змістом, характером функцій, рівнем розвитку і значенням для суспільного життя, У той же час П. Бовсунівський наголошує, що в арабських країнах, як і на Заході, найважливіший політичний інститут складає держава з її органами, які і визначають тип політичної влади [13, с. 80]. Л. Гришко при дослідженні проблеми забезпечення прав людини в монархіях Арабського Сходу та на прикладі статусу жінки продемонструвала, що принцип рівності в цих державах не є абсолютним, зазначала, що серед позитивних зрушень у сфері забезпечення прав людини відзначається розширення ролі жінки у суспільстві, що еволюціонувала від сфери сім'ї та професійної діяльності до участі в державних справах (державної служби) та конституційне закріплення основних прав [1]. Д. Лук'янов стверджував, що «концепція рівності в мусульманському праві не робить рівними абсолютно всіх, права мусульман не можуть бути рівними з правами немусульман, як і є недосяжною юридична рівність чоловіків і жінок» [2, с. 242]. Саме це і зобов'язує авторку виявляти специфічність абсолютних

монархій Арабського Сходу в питанні закріплення прав людини на національному рівні в Основних законах.

Катар. 29 квітня 2003 р. у Катарі відбувся «публічний референдум», у якому взяли участь 71132 громадяни, що складало близько 10 % населення. Виходячи ж із того, що голосували тільки чоловіки, цифра зменшиться удвічі, до 5 відсотків, тобто складатиме двадцятку частину населення, що наголошує становий, антидемократичний характер системи голосування і закреслює декларацію про «участь народу в управлінні державою». Слід також зазначити, що до членів правлячого сімейства Катару відносяться 20 тисяч осіб, 500 із яких мають титул шейха [10, с. 28]. Вони складають 2,8 % населення, а разом із представниками феодальної верхівки та нафтових «королів» – означені вище 5 % «виборців».

8 червня 2004 р. шейх Хамад Бен Халіфа аль-Тані затвердив текст Основного закону й у виданому з цього приводу указі заявив, що «прийняв цю Конституцію з метою реалізації його мети щодо демократизації...Батьківщини», визнаючи її «приєднання до арабських та ісламських держав» [14]. Конституція Катару 2003 р. складається із 5 частин (глав), 5 розділів і 150 статей: Ч. I. Держава і основи правління (ст. 1-17); Ч. II. Основні принципи суспільного життя (ст. 18-33); Ч. III. Права та обов'язки громадян (ст. 34-58); Ч. IV. Устрій влади (ст. 59-140); Ч. V. Прикінцеві положення (ст. 141-150) [14].

Одночасно із констатацією незалежності ст. 1 Конституції Катару проголошує іслам державною релігією, а шаріат – основою законодавства [14, ст. 1]. Значення релігії є важливим не тільки у виникненні монархічної форми правління, не менш важливу роль вона відіграє у її збереженні й успішному функціонуванні у мусульманських державах. Найбільш соціально вагомий зміст мають приписи щодо державної релігії в країнах, у яких конституції відповідний статус надають ісламу [12, с. 285-286]. Важливим виявляється і те, що іслам органічно поєднаний з правом, що значною мірою обумовлює його роль у суспільному житті. «Практично всі основні закони мусульманських держав, – наголошує В.М. Шаповал, – містять приписи про визнання шаріату (ісламська юриспруденція) головним джерелом права» [12, с. 287]. У частині II – «Основні принципи суспільного життя» – наголошується, що суспільство Катару ґрунтується на принципах справедливості, доброзичливості, свободи, рівності і високої моралі [14, ст. 18]. Катарська сім'я заснована на релігійному віруванні, етиці та почутті патріотизму [14, ст. 21]. Перелічені принципи соціальної політики держави, зокрема, піклування про охорону здоров'я населення, його освіти, добробут тощо [14, ст. 23-25]. Головною підвалиною катарського суспільства проголошуються «власність, капітал і зайнятість» [14, ст. 26]. До цього додається свобода економічного підприємництва, збільшення виробництва, піднесення рівня суспільного добробуту [14, ст. 28]. Держава зобов'язується охороняти навколишнє середовище і зберігати екологічний баланс [14, ст. 33].

У частині III – «Права та обов'язки громадян» – проголошуються рівність громадян Катару у правах та обов'язках, а також перед законом, неможливість дискримінації за статевою, расовою, мовною чи релігійною ознакою [14, ст. 34-35]. Забороняється застосування тортур та приниження людини. Декларується свобода пересування, недоторканність особистого життя громадянина, недопущення втручання в сімейне життя, проникнення в житло та в особисте листування або будь-якого іншого втручання, що може зганьбити або принизити людину [14, ст. 36-37]. Гарантується свобода обирання та бути обраним, право на об'єднання, на зібрання відповідно до вимог закону, свобода думки, наукових досліджень, отримання інформації, освіти, а також свобода віросповідання [14, ст. 42, 44, 45, 47, 48, 49, 50]. До обов'язків громадян Катару входять захист країни, виконання службових обов'язків, повага до Конституції, дотримання законів та громадського порядку, національних традицій та звичаїв [14, ст. 53, 54, 57].

Оман. Упродовж тридцяти одного року країна Оман існувала без конституції, роль якої виконував Коран. В Омані у 1970 р. внаслідок дворцевого перевороту до влади прийшов султан Кабус ібн Саїд, який правив чверть століття без основного закону. Конституція Султанату Оман була октройована 6 листопада 1996 р. декретом султана Кабус ібн Саїда № 101/96 і складалась, не маючи ані передмови, ані преамбули, із 7 частин і 81 статті: Частина I. Держава і форма правління (ст. 1-9); Частина II. Принципи, що визначають політику держави: Політичні принципи (ст. 10); Економічні принципи (ст. 11); Соціальні принципи (ст. 12); Культурні принципи (ст. 13); Принципи безпеки (ст. 14); Частина III. Загальні права та обов'язки (ст. 15-40); Частина IV. Глава держави (ст. 41-57); Частина V. Рада «Оман» (ст. 58); Частина VI. Судова система (ст. 59-71); Частина VII. Загальні положення (ст. 72-81) [15].

У першій частині Султанат Оман проголошується «арабською, ісламською, незалежною, суверенною державою», державною релігією якої є іслам, основою правової системи – мусульманський шаріат, символом єдності нації – монарх. Разом з тим, гарантуються віротерпимість та свобода віросповідань [15, ст. 1, 17, 28, 41]. Задекларовано, що система правління у Султанаті Оман

ґрунтується на «принципах справедливості, консультативності і рівності», а піддані, відповідно до Основного закону та інших законів, «користуються правом участі у справах держави» [15, с. 7, 9].

У другій частині викладаються принципи, які визначають державну політику у різних сферах. Зокрема, політичні принципи спрямовуються на забезпечення незалежності, суверенітету, безпеки і стабільності країни, охорони державного ладу, оборони держави від будь-якої агресії. Передбачається раціональне застосування консультативності у відповідності з національним спадком та його цінностями, мусульманським шаріатом, який зазнав перевірки історією й увібрав у себе усі досягнення сучасності. До цього додається створення ефективної системи адміністративного устрою, яка має гарантувати справедливість, спокій та рівність підданих, забезпечувати повагу суспільного порядку та дотримання вищих інтересів батьківщини [15, ст. 10].

Економічні принципи полягають у побудові національної економіки на підставі справедливості, вільної ринкової економіки, конструктивної і плідної взаємодії державного і приватного секторів з метою забезпечення соціально-економічного розвитку, збільшення виробництва, піднесення рівня добробуту підданих у відповідності до генерального плану розвитку держави і в рамках закону. Держава гарантує свободу економічної діяльності відповідно до закону. Усі природні багатства та ресурси проголошені недоторканною власністю держави, яка оберігає їх і забезпечує раціональне використання у збагаченні країни та зміцнення національної економіки. На державу покладається забезпечення захисту цієї власності, а на підданих – її оберігання. Захищається приватна власність, а право на спадок визначається мусульманським шаріатом [15, ст. 11].

Соціальні принципи вбачаються у справедливості, рівності, у рівних можливостях оманських підданих, що складає основу суспільства й охороняється державою. Обов'язком підданих є взаємодопомога і милосердя одного до іншого з метою їх об'єднання і зміцнення національної єдності. «Держава попереджає дії, що ведуть до розпалювання ворожнечі, заворушень чи порушення національної єдності». Сім'я проголошується основою суспільства. Держава гарантує необхідні для її добробуту можливості, підтримку підданих у випадку інвалідності та старості, піклується про охорону здоров'я шляхом профілактики та лікування захворювань та боротьби з епідеміями, сприяє охороні навколишнього середовища, видає закони із регулюванням відносин працівника і підприємця [15, ст. 12].

Культурні принципи ґрунтуються на освіті, як підвалині прогресу суспільства, яке перебуває під протегуванням держави і її прагненням до її розвитку й удосконаленню. Держава гарантує загальну освіту і прагне до викорінення неписьменності, сприяє створенню приватних шкіл та коледжів у відповідності до закону [15, ст. 13]. Принципи безпеки перш за все переслідують забезпечення миру, що складає священний обов'язок кожного підданого й основне завдання Ради оборони [15, ст. 14].

Відповідно до положень частини третьої, усі піддані є рівними перед законом у правах та обов'язках. Забороняється дискримінація підданих в залежності від статі, походження, кольору шкіри, мови, релігії, релігійних течій, місця народження чи соціального положення. Законом гарантується особиста свобода, у відповідності до якого допускаються арешт, обшук, затримання, ув'язнення, примусове поселення, обмеження свободи вибору міста помешкання чи пересування. Забороняється піддавання людини фізичним чи психологічним тортурам та знущанням [15, ст. 17, 18, 20]. Злочини і покарання можуть бути встановленими тільки на підставі закону. Звинувачений залишається невинним до встановлення його провини судом і має право на призначення захисника. Забороняється нанесення звинувачуваному фізичних чи психологічних травм. Затриманий або заарештований повинен бути негайно поінформований про причини затримання чи арешту. Усім гарантується право на оскарження вироку [15, ст. 21–25].

Забороняється проведення медичних чи наукових експериментів на людині без її вільно висловленої на те згоди. Житло є недоторканим і проникнення до нього допускається тільки на підставі закону. Гарантується свобода виконання релігійних обрядів без порушення громадського порядку та моральності, свобода думки і право виголошувати свою думку усно, письмово та іншим способом у рамках закону, свобода і таємниця поштового, телеграфного і телефонного спілкування. Підслуховування, перлюстрація кореспонденції, порушення її таємниці, затримання або конфіскація можливі тільки на підставі закону. Закон також врегульовує свободу друку, видавничої діяльності та розповсюдження друкованих видань, що не розповсюджується на дії, які ведуть до заворушень, зачіпають безпеку держави і порушують честь і права людини [15, ст. 26–31].

Підданим надається право на свободу зібрань у рамках закону, свободу створення товариств «на основі національної приналежності» із законними цілями та засобами їх досягнення, які не суперечать Основному закону. Забороняється створення товариств, діяльність яких спрямована проти громадського порядку, є таємною або носить воєнний характер, а також схилення до вступу до будь-якої організації. Піддані мають право звертатися до державних органів у питаннях,

які стосуються їх особисто або мають відношення до державних справ [15, ст. 32-34]. Визначені Конституцією обов'язки підданих Султанату Оман полягають у захисті вітчизни, збереженні національної єдності та державної таємниці, сплаті податків, повазі Основного закону країни, законів та розпоряджень органів державної влади, їх виконанні, дотриманні громадського порядку та моралі [15, ст. 37-40].

Саудівська Аравія. До 1992 р. Саудівська Аравія не мала писаної конституції. У 1992 р. була октройована королем Фахідом бе Абдель Азіз Аль Саудом Конституція – Основний Нізам (Положення) Королівства Саудівська Аравія, яка знайшла підтвердження 29 квітня 2010 р. Не маючи ані вступної частини, ані преамбули, вона складається із десяти глав і 83 статей, з яких до проблеми прав людини мають відношення Глава третя «Основи саудівського суспільства» (ст. 9–13); Глава четверта «Економічні принципи» (ст. 14–22); Глава п'ята «Права та обов'язки» (ст. 23–35); Глава шоста «Безпека» (ст. 36–43) [16].

Ст. 1 Основного Нізаму проголошує Саудівську Аравію «суверенною арабською ісламською державою», релігією якої є іслам, столицею – місто Ер-Ріад, а «Конституцією – Книга Всевишнього Аллаха і Сунна Його Пророка» [16, ст. 1]. Юридично закріплювалось становище сімейства саудитів як стрижня усього суспільства, а також призначення еміром спадкоємця трону із членів правлячої династії у випадку відсутності у правителя країни синів. Влада у Королівстві Саудівська Аравія заснована на Книзі Всевишнього Аллаха і Сунні Його Пророка, які складають підвалину Нізаму та інших державних актів. У відповідності до ісламського шаріату основами правління у Королівстві Саудівська Аравія проголошується справедливість, принцип дорадчості і рівність [16, ст. 7, 8]. Це свідчить, що Конституція, навіть декларуючи конституційні питання і говорячи про взаємовідносини законодавчої, виконавчої і судової влади, є не зовсім конституцією. Справжньою конституцією королівства вважаються дві священні книги мусульман – Коран і Сунна, при чому монарх проголошується і духовним лідером країни.

Основою саудівського суспільства визначається сім'я, члени якої повинні виховуватись на підставі ісламської віри, приписуваної нею відданості і покорі Всевишньому Аллаху, Його Пророку і представникам влади, поваги і дотримання законів, виконання їх, любові до своєї Вітчизни та її славної історії. Саудівське суспільство ґрунтується на сповіданні його членами ісламу, їх благочестивому, бережливому і солідарному взаємному ставленні без будь-яких суперечностей. Зміцнення національної єдності складає обов'язок кожного, а держава чинить опір всіляким діям, що розколюють суспільство і підбурюють його до смуту. Держава прагне зміцнити у душах молодого покоління ісламську віру, дати йому знання та майстерність, привити любов до своєї Вітчизни та гордість за її історію [16, ст. 9, 11, 12, 13].

Економічні принципи полягають у проголошенні недоторканною власністю держави усіх «посланих Аллахом» багатств країни, у необхідності дбайливого ставлення до неї і в гарантуванні недоторканності приватної власності [16, ст. 14, 16, 18]. Позбавлення власності є можливим лише у зв'язку із загальнодержавними інтересами з відшкодуванням власнику справедливої компенсації. Власність, капітал і праця є основними складовими частинами соціально-економічної структури королівства і відповідно до ісламського шаріату володіють особливими правами, що виконують суспільну функцію. Забороняється конфіскація державної власності. Приватна ж власність може підлягати конфіскації лише на підставі рішення суду. Податки і мита встановлюються на справедливій основі. Економічний і соціальний розвиток здійснюється на основі науково обґрунтованого плану [16, ст. 17–21].

Зафіксовані у Конституції основи саудівського суспільства та економічні принципи формально витікають із сутності ісламу та шаріату як ідеологічне обґрунтування влади. Однак монархи країни певною мірою втілюють їх у життя. Так, за свідченням В. Сухоноса, в Саудівській Аравії була створена одна з найкращих у світі систем охорони здоров'я, причому для усіх підданих королівства медичне обслуговування є безкоштовним. Освіта також є безкоштовною – від дитячого садка до університетів. Держава частково оплачує навчання своїх підданих за кордоном. Кожна саудівська родина безкоштовно отримує 627 м² землі і на 30 років безпроцентну позику у розмірі 80 тис. дол. на будівництво житла. Все населення королівства на сьогодні звільнено від оподаткування [7, с. 25].

«У Кувейті та в Арабських Еміратах збудували для своїх громадян таке життя, – пише В. Сухонос, – яке нами сприймається як комунізм. Усього пара рис. По-перше, будь-який громадянин країни має право на будь-яку безоплатну медичну допомогу, у тому числі й ту, що надається у будь-якій (навіть найдорожчій) клініці, розташованій у якій завгодно країні світу. Також кожен громадянин країни має право на безоплатне навчання разом із безоплатним утриманням у будь-якому вищому учбовому закладі світу (Кембридж, Оксфорд, Йель, Сорбонна тощо...)» [7, с. 221].

Глава щодо прав та обов'язків розпочинається заявою про те, що «держава стоїть на захисті ісламської віри, реалізує її настанови, слідкує за відсутністю гріховності, перешкоджає розпусті,

виконує обов'язок розповсюдження ісламу», «захищає права людини відповідно до ісламського шаріату» [16, ст. 23, 26]. Держава гарантує права підданих та членів їх сімей у випадку надзвичайних обставин, хвороби, непрацездатності, старості, підтримує систему соціального страхування, заохочує благодійництво, робить внесок у розвиток арабської, ісламської і світової цивілізації, забезпечує загальну освіту, зобов'язується вести боротьбу з неписьменністю, піклується про загальну охорону здоров'я підданих [16, ст. 27, 28, 30, 31]. Формування збройних сил держава здійснює «з метою захисту віри, Двох Святинь, суспільства і Вітчизни», що складає обов'язок кожного підданого і «визначає постанови про проходження воїнської служби» [16, ст. 33, 34].

Проблеми «безпеки», яким присвячена шоста глава, фактично складають переплутане продовження викладу «прав». Так, ст. 37 проголошує житлові приміщення недоторканими, вхід до яких та обшук в них здійснюється тільки за законом. Засоби масової інформації «повинні вести добропорядну діяльність», дотримуватись законів держави, робити внесок «у культурне виховання нації» і підтримувати її єдність. Забороняються дії, які ведуть до розбрату та розколу у суспільстві, зачіпають безпеку держави, знищення людей та порушення їх прав. (До цього додається, що тлумачення означених питань дає відповідне положення). Констатується захищеність поштово-телеграфного листування та інші види зв'язку, конфіскація, затримання та перегляд яких або прослуховування здійснюються відповідно до певних постанов. Усі мешканці Королівства Саудівська Аравія зобов'язуються «дотримуватись законів, поважати цінності саудівського суспільства, його традиції та обряди» [16, ст. 37, 39, 40, 41].

Об'єднані Арабські Емірати. У 1971 р. була прийнята тимчасова Конституція ОАЕ, яка і до сьогодні є діючою, хоча вона і зазнала певних змін. Емірати ОАЕ, як суб'єкти федерації, не є державами у повному розумінні слова, однак являють собою державне утворення з достатньо широкою самостійністю в питаннях внутрішнього управління. Поправка 1996 р. усунула термін «тимчасова» і проголосила Основний закон країни постійним. На підставі цих змін та поправок у 2010 р. була ухвалена нині чинна Конституція [17].

Конституція 2010 р. охоплює: Преамбулу та 10 Глав, серед яких до закріплення прав людини мають відношення Глава 2 – «Соціальні і економічні гарантії» (ст. 13-24); Глава 3 – «Про свободи, права та обов'язки» (ст. 25-44) [17].

У Преамбулі наголошується мета Союзу, яка полягає в «утворенні незалежної держави», збереженні суверенітету, забезпеченні достойного життя її громадян і достойного місця у колі цивілізованих держав та народів [17]. У главі 1 ОАЕ проголошується «об'єднаною незалежною суверенною державою» [17, ст. 1, 4]. Союз називається частиною арабського світу, з яким його пов'язують мова, релігія, історія і спільна доля: «Народ Союзу – єдиний народ і він складає частину арабської нації», як іслам – офіційну релігію Союзу, а шаріат – офіційне джерело законодавства [17, ст. 6-7]. Основний закон гарантує також віротерпимість та свободу віросповідання [17, ст. 25, 32].

Конституція ОАЕ захищає приватну власність і проголошує принцип соціальної справедливості підвалиною національної економіки, яка повинна будуватись на принципі співпраці державного і приватного секторів і переслідувати мету забезпечення економічного розвитку, збільшення виробництва, піднесення рівня добробуту громадян. Природні ресурси та багатства вважаються державною власністю того емірату, на чий території вони містяться. Загальними основами суспільства проголошуються рівність, соціальна справедливість, забезпечення безпеки та спокою, рівність можливостей громадян [17, ст. 21-24]. Основу сім'ї, як осередку суспільства, Конституція вбачає у релігії, моральності та любові до батьківщини і зобов'язує закон її оберігати [17, ст. 14, 15]. Суспільство зобов'язується піклуватись про дітей з відхиленнями у розвитку, про хворих, людей похилого віку та інвалідів війни, бере під своє заступництво громадян наданням їм медичної допомоги [17, ст. 16, 19]. Звертає на себе увагу термін «суспільство» замість терміну «держава». З цього витікає, що суспільство зобов'язується саме про себе піклуватись замість виконання державою своїх безпосередніх обов'язків.

Конституція містить перелік основних прав та свобод громадян, зокрема, рівність перед законом, незалежно від походження, громадянства, віросповідання та соціального статусу; особиста свобода; свобода пересування та помешкання; свобода думки та її висловлення в усній чи письмовій формі; свобода листування; свобода відправлення релігійних обрядів; свобода зборів та створення товариств; право обрання роботи, професії, ремесла; право подання скарг [17, ст. 25-34, 41]. До обов'язків громадян відносяться захист Союзу (служба в армії), сплата податків, повага до Конституції, законів, наказів влади, суспільного ладу Союзу [17, ст. 42-44]. Слід зазначити, що втілення в життя проголошених демократичних принципів та прав громадян позбавлене реальної підстави. Означені норми не передбачають матеріальних та юридичних гарантій.

У главах 2-й та 3-й спостерігається перекидання обов'язків держави щодо вирішення соціальних і правових проблем на саме ж суспільство і широко застосовується моралізаторство, що

підкреслює визначальний вплив ісламу на усі аспекти життя країни. Заяви про узгодження своїх інтересів з інтересами «братніх арабських держав», країн-членів ООН та усієї миролюбної світової спільноти підкреслюють впливи на прийняття Конституції та її зміст декларацій Ліги Арабських Держав та глобалізаційного процесу.

Висновки. Таким чином, в усіх чотирьох країнах – Катарі, Омані, Саудівській Аравії та ОАЕ – основою національних правових система є мусульманське право, що закріплено на конституційному рівні і означає, що всі права і свободи людини тлумачаться з урахування підходів і принципів мусульманського права, в тому числі і неабсолютної рівності. В усіх чотирьох конституціях має місце спеціальний розділ, присвячений правам, свободам та обов'язкам людини та громадянина (Катар – 24 статті, Оман – 25 статей, Саудівська Аравія – 12 статей, ОАЕ – 11 статей). В Конституціях Катару і Оману наявні окремі розділи Конституції, які присвячені різним принципам суспільного життя (політичним, економічним, соціальним, культурним, безпеки), в яких також мова йде про права людини, що не є характерним для Конституції Об'єднаних Арабських Еміратів. Конституція Саудівської Аравії містить розділ, присвячений тільки економічним принципам держави.

Для усіх досліджуваних арабських абсолютних монархій характерні і наявні: 1) видимість суміщення абсолютизму з конституціоналізмом, тобто держави мають конституцію і одночасно залишаються абсолютними монархіями; 2) юридичне закріплення конституціями принципів абсолютистської форми правління; 3) проголошення ісламу державною релігією; 4) проголошення Корану й Сунни, шаріату підвалиною законодавства, зокрема, і правової системи взагалі; 5) проголошення конституціями прав людини без механізму їхньої практичної реалізації. Втілення в життя проголошених Конституціями арабських абсолютних монархій демократичних принципів та прав і свобод громадян не має реальних підстав. Згадані норми не передбачають матеріальних і юридичних гарантій, які б забезпечували усім громадянам можливість здійснення цих прав і свобод, і не складають реального підґрунтя для захисту прав особи, не дивлячись на закріплені достатньо широкий перелік прав і свобод людини та громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гришко Л.М. Проблеми забезпечення прав людини в монархіях Арабського Сходу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія: Право*. Ужгород: Гельветика, 2013. Т. 1. Вип. 23: Ч. 2. С. 89–93.
2. Лук'янов Д. Релігійні правові системи в сучасному світі. Монографія. Харків: Право, 2015. 353 с.
3. Тагієв А., Матвієнко В. Актуальні питання дотримання прав жінок в ісламському праві: приклад Пакистану. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. 5 (19). С. 354–364.
4. Лубська М. Мусульманське право: сутність, джерела, структура. Монографія. Київ: Академвидав, 2009. 256 с.
5. Ігошина Ж.Б. Гендерне питання та процеси глобалізації на Арабському Сході. *Науковий вісник «Актуальні проблеми міжнародних відносин» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2010. № 94. Ч. 2. С. 74–83.
6. Меніович К.О. Права людини в арабських країнах Перської затоки: Арабська хартія прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Випуск 83. Ч. II. С. 128–130. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/410/377>.
7. Сухонос В.В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2010. 368 с.
8. Процюк І. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління. Монографія. Харків: Право, 2012. 584 с.
9. Петришин О.В., Лук'янов Д.В., Гетьман Є.А., Гиляка О.С., Зінченко О.В. Правова карта сучасного світу: навч. посібник. Видання друге, змінене та доповнене. Х.: Право, 2023. 478 с.
10. Коломієць Ю.М. Правовий статус монарха в державах Близького Сходу, Магрибу та Японії. Навчальний посібник. Харків, 2000. 96 с.
11. Бехруз Х. Ісламські традиції права. Монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2006. 296 с.
12. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм. Монографія. Київ: Юридична фірма «Салком», Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
13. Бовсунівський П.В. Особливості формування політичних систем та тенденцій політичного розвитку держав Арабського світу. *Політичні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Випуск 111 (ч. 1). С. 77–84.
14. Constitution of Qatar 2003. *Constitute*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Qatar_2003.

15. Constitution of Oman 1996 (rev. 2011). *Constitute*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Oman_2011.
16. Constitution of Saudi Arabia 1992 (rev. 2013). *Constitute*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Saudi_Arabia_2013.
17. Constitution of United Arab Emirates 1971 (rev. 2009). *Constitute*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/United_Arab_Emirates_2009.